

IŠLAIDŲ SUMOKĖTI UŽ ADVOKATO PAGALBĄ ATLYGINIMO PROBLEMAS

Rimantas Simaitis

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Civilinės teisės ir proceso katedros doktorantas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-2054 Vilnius
Tel. (370 5) 2 36 61 70

Šiame straipsnyje atskleidžiamos pagrindinės teoriniu ir praktiniu požiūriais aktualios išlaidų sumokėti už advokato pagalbą atlyginimo civiliniame procese problemos, pateikiami galimi jų sprendimų būdai. Autorius analizuoja teismų praktiką, įvairias teisės doktrinas, istoriniu, lingvistiniu, sisteminiu ir teleologiniu metodais vertina Lietuvos civilinio proceso įstatymų nuostatų prasmę.

This article educes main problems of indemnification of advocates' assistance expenses in civil procedure that are topical from a theoretical and practical viewpoint. Possible solutions of identified problems are presented as well. Author analyses judicial practice, variety of legal doctrines, using historical, linguistic, systematic and teleological methods evaluates meaning of provisions of Lithuanian civil procedure laws.

Įžanga

Tiek 1964 metais priimtas, tiek naujasis civilinio proceso kodeksai¹ [14; 25] numato asmenų, dalyvaujančių civiliniame procese, teisę vesti bylą per atstovą. Atstovo, dažniausiai – advokato ar advokato padėjėjo, įsitraukimas į bylą reiškia šalies išlaidų sumokėti už jo pagalbą atsiradimą. Paprastai kiekvienos civilinės bylos nagrinėjimo pabaigoje kyla klausimų, susijusių su šių išlaidų atlyginimu: ar teisinga jas priteisti vienai šaliai iš priešingos šalies, kokia apimtimi advokato pagalbos išlaidos gali būti kompensuojamos, galiausiai, kokia tvarka tai atliekama. Minėtų klausimų nuodugniai analizei Lietuvoje pas-

taruoju metu daug dėmesio nebuvo skiriama. Menkas advokato pagalbos civiliniame procese išlaidų atlyginimo taisyklių ištyrimas stabdė teisės doktrinos raidą, kėlė praktinių problemų. Teismų praktika aiškinant ir taikant galiojančių įstatymų nuostatas, susijusias su išlaidų sumokėti už advokato pagalbą atlyginimu, tapo nevienalytė. Tik 2001 metų pabaigoje buvo imtasi priemonių ją suvienodinti [žr. 13]. Priėmus naująjį CPK ir jam įsigaliojus, reikia skirti papildomų pastangų nagrinėti išlaidų sumokėti už atstovo pagalbą atlyginimo klausimus, nes jame numatytos kiek kitokios taisyklės nei galiosiančiame iki 2003 m. sausio 1 dienos Civilinio proceso kodekse.

¹ Toliau atitinkamai – CPK ir naujasis CPK.

Kliūtys ir paskatos įdiegti visiško išlaidų sumokėti už advokato pagalbą atlyginimo sistemą

1964 metų CPK buvo įtvirtinti dideli išlaidų sumokėti už advokato pagalbą atlyginimo ribojimai. CPK 113 straipsnyje numatyta, kad bylą laimėjusiai šaliai gali būti iš priešingos šalies priteistos išlaidos sumokėti už advokato pagalbą tik iki 5 procentų patenkintų ieškinio reikalavimų dalies. Taip pat įstatymas draudė priteisti didesnę sumą nei nustatytoji taksa. Teismų praktika buvo nustačiusi ir papildomų ribojimų. LTSR Aukščiausiojo Teismo plenumo 1974 m. birželio 28 d. nutarimo Nr. 1 „Dėl teisminės praktikos, išieškant teismo išlaidas civilinėse bylose“ 11 punkte numatyta, kad turi būti atlyginamos išlaidos, susijusios tik su tiesioginiu advokato dalyvavimu teisme, o ieškinio pareiškimo, kasacinio skundo parašymo išlaidos, advokato komandiruotės išlaidos ir kitos išlaidos negali būti priteisiamos [15, p. 116]. 1966 m. birželio 18 d. nutarimo Nr. 2 „Dėl teisminės praktikos, taikant LTSR civilinio proceso kodekso normas“ 7 punkte LTSR Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad, priėmus sprendimą ar nutartį, reikalavimas išspręsti išlaidų sumokėti už advokato pagalbą atlyginimo klausimą negali būti priimtas [15, p. 34].

Tokia išlaidų sumokėti už advokatų teisinę pagalbą atlyginimo tvarka susiformavo dėl tarybiniais laikais vyravusio požiūrio į civilinį procesą ir jo dalyvius. Tuo metu ypač daug reikšmės teikta teisėtumui įtvirtinti ir priežiūrai. Valstybės ir viešieji interesai nustelbdavo šalių privačius interesus. Dėl to įstatymas (CPK 101, 108, 112 straipsniai) numatė galimybę paskirstyti tik teismo išlaidas, t. y. išlaidas, kurios tiesiogiai kildavo iš paties civilinio proceso eigos. Tai išlaidos, skirtos apmokėti teismo ir valstybinių teismo antstolių kontorų darbą, neturinčių teisinio intereso bylos baigtimi asmenų – liudytojų, eks-

pertų – įsitraukimą į procesą. Taip pat turėjo būti kompensuojamos vidaus reikalų institucijų, vykdyusių atsakovo ar skolininko paiešką, išlaidos. Tuo tarpu pačių proceso šalių tiesiogiai turėtų išlaidų (šalies ir jos atstovo kelionės į teismą, gyvenamosios patalpos nuomos dėl bylos vedimo ne savo gyvenamojoje vietoje išlaidų ir pan.) paskirstyti nebuvo galima. Antai 1966 m. birželio 18 d. nutarimo Nr. 2 8 punkte LTSR Aukščiausiojo Teismo plenumas pabrėžė, kad šalis negali pretenduoti į tokių išlaidų atlyginimą [15, p. 34]. Tokią poziciją palaikė ir teisės doktrina [16, p. 92]. Išlaidos sumokėti už advokato pagalbą taip pat tiesiogiai priklauso tik nuo šalies, jos valios samdyti advokatą siekiant geriau apginti savo teises. Kadangi jos visų pirma tenkina šalies privatų interesą, išlaidų advokatui atgavimas iš priešingos šalies buvo gerokai apribotas. Esminė išlaidų sumokėti už advokato pagalbą skirtybė nuo kitų neatlygintinų išlaidų buvo ta, kad išlaidos advokatui kompensuodavo valstybei už jos išlaikomo advokato paslaugas. Taigi kitas išlaidų advokatui tarybiniais laikais paskirties aspektas – sumokėti valstybei už jos tarnautojo darbą. Kadangi išlaidų sumokėti už valstybinio advokato darbą pobūdis iš dalies atitiko mokėjimą už teismo ir teismo antstolio darbą, buvo leista jas iš dalies kompensuoti.

Atkūrus nepriklausomybę, civilinio proceso samprata ir požiūris į jo dalyvius pradėjo keistis. Pakitusioje vertybių skalėje ėmė dominuoti šalių privatus interesai. Priėmus 1992 m. rugsėjo 16 d. Advokatūros įstatymą [21], o vėliau ir 1998 m. birželio 25 d. Advokatūros įstatymą [22], iš pagrindų pakito ir advokatūros organizavimo sistema. Šie įstatymai advokatūrą laipsniškai sutvarkė pagal naujus rinkos ekonomikai būdingus principus. Minėti pokyčiai nulėmė poreikį sušvelninti ar net panaikinti išlaidų sumokėti už advokato pagalbą atlyginimo ribojimus.

Pirma, visiškas išlaidų sumokėti už advokatų pagalbą atlyginimas svarbus teisės kryptis į teis-

mą veiksmingumo požiūriu. Išlaidos sumokėti už advokatų pagalbą dažnai sudaro didelę dalį visų bylinėjimosi išlaidų. Asmenims, ypač tiems, kurių materialinė padėtis sunki, gali būti sudėtinga vesti bylą per advokatą. Tuo tarpu galimybė tinkamai apginti savo teises dažnai priklauso nuo žmogaus galimybės samdyti advokatą. Pastebėtina, kad kai kurių kategorijų bylose numatomas privalomas advokato dalyvavimas: nuo 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojusiame Civiliniame kodekse nustatyta privalomas advokato dalyvavimas procesuose dėl priverstinio akcijų (dalių, pajų) pardavimo ir juridinio asmens veiklos tyrimo, pagal naujojo CPK 347 straipsnio trečiąją dalį be advokato negalės būti paduotas fizinių asmenų kasacinis skundas ir panašiai. Galimybė laimėjus atgauti visas advokato išlaidas iš dalies sumažina finansinių nuostolių tikimybę, dėl to sudaro prielaidas asmeniui samdytis net ir aukštos kvalifikacijos advokatą. Atkreipdamas dėmesį į šį išlaidų sumokėti už advokato pagalbą atlyginimo aspektą, Europos Tarybos Ministrų komitetas 1981 m. gegužės 14 d. Rekomendacijoje Nr. R (81) 7 „Dėl priemonių, lengvinančių galimybes naudotis teisingumo sistema“ [19, p. 45–47] visišką išlaidų sumokėti už advokato pagalbą atlyginimą nurodė kaip vieną iš priemonių, garantuojančių teisės kreiptis į teismą realumą ir veiksmingumą. Konkrečiai imant, šios rekomendacijos priedo 14 punkte nurodyta, kad, išskyrus ypatingas aplinkybes, laimėjusi šalis turėtų iš principo gauti iš pralaimėjusios šalies atlyginimą už protingas bylinėjimosi išlaidas, įskaitant advokatų honorarus.

Antra, pasisakyti už visišką išlaidų sumokėti už advokato darbą kompensavimą skatina ir elementarus teisingumo jausmas. Laimėjusi procesą šalis dažniausiai kartu pripažįstama teisiąja šalimi. Pralaimėjusi šalis, atsisakydama pripažinti laimėjusios šalies poziciją, sukelia bylinėjimąsi ir su juo susijusias laimėjusios šalies išlaidas. Todėl įpareigojimas pralaimėjusiai šaliai pa-

dengti laimėjusios šalies turėtas išlaidas iš principo vertinamas kaip teisingas ir deramas tokioje situacijoje.

Trečia, įpareigojimas pralaimėjusiai šaliai atlyginti kitos šalies išlaidas turi ir prevencinį pobūdį. Rizika apmokėti išlaidas, kitos šalies turėtas sumokėti už advokatų pagalbą, atgraso nuo nepagrįsto ir ilgo bylinėjimosi, skatina taikiai spręsti ginčus.

Ketvirta, nustatyti kuo visapusiškesnį išlaidų sumokėti už advokato pagalbą atlyginimą laimėjusiai procesą šaliai verčia taip pat išlaidų sumokėti už advokato pagalbą panašumas į civilinę atsakomybę. Piktnaudžiavimo procesu atvejais nukentėjusios šalies išlaidų atlyginimas yra tapatus civilinei atsakomybei. Išlaidos sumokėti už advokato pagalbą gali būti laikomos šalies nuostoliais, atsiradusiais dėl proceso. Lietuvos civilinėje teisėje įdiegtas visiško nuostolių atlyginimo principas. Pagal jį asmuo turi teisę gauti kompensaciją už visus patirtus nuostolius. Pripažinus, kad civilinės atsakomybės principai gali ir turi būti taikomi nuostoliams dėl proceso, reikalavimas laimėjusiai šaliai kompensuoti visas jos faktiškai turėtas išlaidas advokatui tampa natūralus.

Penkta, kai kurie autoriai išlaidų advokatams paskirstymą taip pat mano esant priemone, galinčia išlyginti santykinę proceso šalių nelygybę [3, p. 165, 166]. Pavyzdžiui, byloje tarp Vyriausybės ar stambios korporacijos ir privataus asmens išlaidų sumokėti už advokatų darbą paskirstymas suteikia pastarajam galimybę ir norą turėti advokatą, išlaidas kuriam bus galima atgauti, jei pavyks laimėti. Nesant advokatų išlaidų atlyginimo sistemos, asmenys labiau linkę atsisakyti advokato paslaugų, nes kovojant su stipriu oponentu advokato paslaugos dažniausiai kainuoja brangiai.

Nepaisant nurodytų sumetimų, visiško išlaidų sumokėti už advokatų pagalbą atlyginimo idėja kai kurios Vakarų valstybės vis dėlto atmeta.

Išsiskiriantis požiūris į advokatų pagalbos apmokėjimo išlaidų paskirstymą būdingas JAV. Čia bendroji išlaidų advokatams atlyginimo taisyklė, plačiai žinoma „amerikietiškosios taisyklės“ (*the American Rule*) pavadinimu, nustato, kad šalys negali gauti kompensacijos iš priešingos šalies už išlaidas sumokėti už advokato pagalbą. Ši taisyklė turi galias socialines šaknis. „Amerikietiškajai taisyklei“ atsirasti leido ir ją palaiko stiprus nusistatymas, kad teismai ir bylinėjimasis nėra kažkas bloga. Sąžiningas kreipimasis į teismą nėra neteisėtas veiksmas. Teisės ir visuomenės tobulėjimas, raida siejama su tuo, kaip veiksmingai žmonės galės save ginti, iškelti kito asmens teisėtumo klausimą teismuose. Giluminės „amerikietiškosios taisyklės“ priežastys – teisės, kaip teismų veiklos, samprata. Teismo išlaidų paskirstymas visuomet turi kompensacinį ar net baudžiamąjį aspektą. Amerikiečių pasaulėžiūra iki šių dienų atmesdavo jį kaip netinkamą požiūrį į teisę, atsiskleidžiančią per teismų instrukcijas visuomenei. Todėl dėl advokatų išlaidų atlyginimo buvo leidžiama susitarti tik šalių gera valia. Palyginti neseniai advokatų išlaidų kompensavimas JAV federaliniu ir valstijų lygmeniu laipsniškai pradėtas įvesti tose bylose, kur aiškiai atsiveria kitoks bylinėjimosi modelis ir kitokia teismų funkcija. Tai tų kategorijų bylos, kur pažeidžiamos šiuolaikinio teisėtumo pagrindinės vertybės – žmogaus teisės. Ginčiuose dėl opių nūdienos problemų, tokių kaip rasinė ar lytinė diskriminacija, vartotojų teisių ir antimonopolinių įstatymų pažeidimai, sukeliančių didžiulį atgarsį JAV visuomenėje ir didžiules nukentėjusių bei nepagrįstai apkaltintų asmenų kančias, bylinėjimasis įgijo baudžiamumo ir teisingo atpildo pobūdį. Šių atskirų kategorijų bylose „amerikietiškąją taisyklę“ taikyti atsisakyta. Kitas esminis JAV doktrinos pokytis įvyko 1983 metais, priėmus Federalinių civilinio proceso taisyklių II taisyklės pakeitimą, kuriame numatyta, kad teisininkas prieš pareikšdamas ieškinį

turi nuodugniai iširti faktines bylos aplinkybes ir tik suradęs protingą teisinę argumentaciją pareikšti reikalavimą teisme. Pripažinęs šios pareigos pažeidimą, teismas gali įpareigoti ieškovo už nepagrįstą ieškinį atlyginti priešingos šalies išlaidas advokatams apmokėti [5, p. 98]. Kelios valstijos inkorporavo šią bendrąją taisyklę į savo civilinio proceso įstatymus. Naujoji norma sukėlė aršius debatus ir, amerikiečių procesualistų pastebėjimu, dar dabar jos efektyvumas JAV civilinio proceso priemonių arsenale yra menkas [5, p. 99].

Europos regione „amerikietiškąją taisyklę“ taiko tik Belgija ir Liuksemburgas [17, p. 13]. Tai gali būti aiškinama tuo, kad JAV vyraujantis požiūris į teisę, jos sąsajos su teismais idealizavimas daugumai modernių visuomenių nėra būdingas. Net ir privatiuose ginčiuose teismo proceso vizija siejama su dideliais neigiamais padariniais. Teismo samprata visų pirma siejama su represiniu mechanizmu apginti, kompensuoti ir nubausti. Toks požiūris giliai įsišaknijęs ir mūsų visuomenėje. Jis suteikia dar vieną argumentą, palaikantį visų būtinų ir protingų išlaidų sumokėti už advokato pagalbą atlyginimą.

Atlygintinų išlaidų pobūdis

CPK 113 straipsnio pirmojoje dalyje numatyta, kad laimėjusiai šaliai iš priešingos šalies priteisiamos išlaidos sumokėti už dalyvavusio byloje advokato pagalbą. Įstatyme pavartota sąvoka „dalyvavusio byloje advokato“ gali būti interpretuojama nevienareikšmiškai. CPK formuluotės neduoda tiesioginio atsakymo, ar dalyvavusiu byloje laikomas tik tas advokatas, kuris dalyvavo teismo posėdyje, ar ir tas, kuris, nors teismo posėdyje nedalyvavo, bet suteikė šaliai teisinę pagalbą rengiant bylą – surašant įvairius procesinius dokumentus, renkant įrodymus. Lingvistinis CPK 113 straipsnio aiškinimas taip pat nepadeda rasti atsakymo, ar gali būti atlyginamos

visos šalies išlaidos advokatu, ar tik ta dalis, kuri skirta sumokėti vien už advokato darbą, bet nepadengia papildomų išlaidų, susijusių su šalies pavedimo vykdymu (advokato kelionės, ryšių, pašto išlaidos). Minėta, linkusi į didelius tiesioginių šalies išlaidų paskirstymo ribojimus tarybinė doktrina numatė tik išlaidų, skirtų advokato užmokesčiui už atstovavimą teismo posėdyje, kompensavimą. Ieškinio, apeliacinio ar kasacinio skundo surašymo išlaidos, advokato pasirengimo bylai išlaidos, papildomos advokato išlaidos, susijusios su pavedimo vykdymu, laimėjusiai šaliai negalėjo būti priteisiamos. Įstatyme tokie draudimai tiesiogiai įvardyti nebuvo. Pasikeitusi visuomeninių santykių sankloda diktavo poreikį keisti pasenusį siaurinamąjį CPK 113 straipsnio aiškinimą. Tačiau kai kurie teismai inertistiškai vis dar laikosi tarybinių laikų standartais pagrįsto interpretavimo. Antai Šiaulių apygardos teismas 2000 m. vasario 14 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 47–118^a/2000 m. konstatavo, kad CPK 113 straipsnyje numatytos išlaidos sumokėti už dalyvavusio byloje advokato pagalbą neapima pareiškimo dėl teismo įsakymo surašymo išlaidų [20]. Pozityvūs poslinkiai reformuojant pasenusią teismų praktiką įvyko tik pastaruosiu metu. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius 2002 m. gegužės 28 d. patvirtino konsultaciją, kurioje nurodė, kad išlaidos, turėtos sumokant advokatu už teisinę pagalbą rengiant bylą, t. y. surašant ieškinio pareiškimus ar kitus dokumentus ir pan., priteisiamos remiantis CPK 113 straipsniu, neatsižvelgiant į tai, ar advokatas dalyvavo teismo posėdyje nagrinėjant bylą. „Dalyvavimas byloje“ pagal CPK 113 straipsnį išaiškintas ne vien kaip advokato ar kito asmens dalyvavimas teismo posėdyje ir teisinės pagalbos asmeniui suteikimas jame, bet ir kaip dalyvavimas rengiant bylą [7]. Siekdami aiškumo naujojo CPK rengėjai įstatymo tekste tiesiogiai pažymėjo, kad šaliai, kurios naudai priimtas sprendimas, gali būti priteisia-

mos iš antrosios šalies išlaidos už advokato, dalyvavusio nagrinėjant bylą, pagalbą, taip pat už pagalbą rengiant procesinius dokumentus ir teikiant konsultacijas (naujojo CPK 98 straipsnio 1 dalis).

Turi būti atlyginamos tik būtinos išlaidos, t. y. tokios išlaidos sumokėti už advokato pagalbą, kurios buvo būtinos tinkamai vesti bylą. Įvairiose bylose šių išlaidų rūšys ir apimtis gali skirtis. Tokių klausimų nei CPK, nei naujasis CPK nereglamentuoja. Kiekvienu konkrečiu atveju spręsti, ar tam tikros išlaidos buvo būtinos, turi teismas. Laimėjusiai šaliai nedrėtų pripažinti teisės gauti kompensaciją už išlaidas konsultacijoms, neturinčioms tiesioginio ryšio su byla, išlaidas advokatu už seminarą proceso šalies darbuotojams apie su nagrinėjama byla susijusias problemas ir panašiai. Kad turi būti atlyginamos tik būtinos išlaidos advokatu, pripažįsta dauguma užsienio valstybių. Pavyzdžiui, Vokietijos ZPO 91 straipsnio antrojoje dalyje nurodyta, kad advokato, kuriam neleista atstovauti teisme, vedančiame bylą, taip pat negyvenančio toje vietovėje, kur vyksta teismas, kelionės išlaidos atlyginamos tik tiek, kiek jo pagalba buvo būtina tikslingai įgyvendinti ar ginti teisę teismine tvarka. Papildomos išlaidos, atsiradusios dėl to, kad advokato, turinčio teisę atstovauti bylą vedančiame teisme, gyvenamoji vieta ar kontora yra kitoje vietovėje nei teismas, negali būti atlyginamos. Išlaidos keliems advokatams kompensuojamos tik tiek kiek jos neviršija išlaidų vienam advokatu, arba tuo atveju, jeigu advokatą reikėjo pakeisti [1, p. 216].

Kita praktiniu ir teoriniu požiūriu aktuali problema yra ta, gali būti atlyginamos vien faktinės išlaidos, ar ir būsimos išlaidos. Šiuo atveju taip pat susiduriama su tuo, kad įstatymo tekste vi-nareikšmiško atsakymo į minėtą klausimą nėra. CPK 113 straipsnio pirmosios dalies ir naujojo CPK 98 straipsnio pirmosios dalies nuostatos, kad teismas priteisia išlaidas apmokėti advoka-

to pagalbą, nėra pakankamai konkrečios ir palieka erdvę įvairioms interpretacijoms. 2001 m. lapkričio 8 d. nutartyje byloje AB „Kasyba“ v. AB Lietuvos taupomasis bankas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija padarė išvadą, kad pagal CPK 113 straipsnio pirmąją dalį gali būti priteisiamos tik faktiškai turėtos išlaidos. Tokia išvada motyvuota sisteminiu, atsižvelgiant į kitas CPK nuostatas, kurios taikytinos paskirstant teismo išlaidas ir išlaidas apmokėti advokato pagalbą, termino „išlaidos“ aiškinimu: CPK 112 straipsnio pirmojoje dalyje, 115 straipsnio pirmojoje dalyje ir 117 straipsnyje numatyta, kad teismo yra paskirstomos tik „turėtos išlaidos“, t. y. faktiškai turėtos, o ne būsimos išlaidos. Turint omenyje 2001 m. lapkričio 8 d. nutarties *moto* – išplėsti, palyginti su tarybine doktrina, laimėjusios bylą šalies galimybes reikalauti atlyginti išlaidas apmokėti advokato pagalbą – Aukščiausiojo Teismo pozicija dėl ribojimo priteisti būsimas išlaidas gali būti diskutuojama. Paanalizuokime byloje AB „Kasyba“ v. AB Lietuvos taupomasis bankas iškeltų ir nagrinėtų klausimų turinį.

Šioje byloje buvo nagrinėjamas AB „Kasyba“ prašymas priteisti išlaidas advokatu, atsiradusias dėl anksčiau išnagrinėtos bylos po to, kai įsiteisėjo toje byloje AB „Kasyba“ naudai priimtas sprendimas. AB „Kasyba“ reikalavo priteisti faktines, o ne būsimas išlaidas. Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad remiantis CPK 113 straipsniu negalima reikalauti atlyginti išlaidų sumokėti už advokato pagalbą naujoje byloje, tačiau prašymą dėl išlaidų apmokėti advokato pagalbą atlyginimo galima pateikti kreipiantis su pareiškimu dėl papildomo sprendimo priėmimo net ir tuo atveju, jeigu toks prašymas iki teismo sprendimo priėmimo nebuvo pateiktas. AB „Kasyba“ buvo praleidusi terminą, nustatytą kreiptis dėl papildomo sprendimo priėmimo. Dėl to imtasi analizuoti, ar nėra pagrindo šį

praleistą terminą atkurti. CPK 113 straipsnyje nurodytų išlaidų pobūdžio analizė buvo skirta būtent įvertinti galimybes atnaujinti pareiškėjo praleistą terminą kreiptis dėl papildomo sprendimo priėmimo. Konstatuota, kad byloje dalyvavusių asmenų teisė gauti išlaidų advokatu atlyginimą neturėtų būti ribojama vien dėl to, jog jie sąžiningai protingą laiką uždelsė faktiškai atsiskaityti su advokatu. Pagrindinę advokato honoraro dalį AB „Kasyba“ faktiškai sumokėjo jau pasibaigus terminui kreiptis dėl papildomo sprendimo priėmimo. Argumentas, kad remiantis CPK 113 straipsniu paskirstytinos tik faktinės išlaidos, sudarė pagrindą išvadoms, kad sąžiningas delsimas dėl objektyvių priežasčių protingą laiką faktiškai atsiskaityti su advokatu gali būti laikomas svarbia priežastimi atkurti praleistą terminą kreiptis dėl papildomo sprendimo priėmimo. Be jokios abejonės, numačius tik faktinių išlaidų priteisimo galimybę, pasiekiamas didesnis konkretumas nustatant išlaidų dydį, sumažinama tikimybė, kad bus pažeidžiamas beveik visų kategorijų bylose galiojantis draudimas susitarti dėl priklausomo nuo bylos baigties sąlyginio advokato honoraro (*pacta de quota litis*) bei kad laimėjusi bylą šalis, gavusi būsimų išlaidų atlyginimą, faktiškai dėl kokių nors priežasčių advokatu jų nesumokės ir taip nepagrįstai praturtės. Tačiau neabejotina ir tai, kad nustačius būsimų išlaidų atlyginimo galimybę, kelias šias išlaidas atgauti šaliai, dėl objektyvių priežasčių uždelsusiai atsiskaityti su advokatu, užkirstas nebūtų. Atvirkščiai, būsimų išlaidų kompensavimo pripažinimas leistų kreiptis su prašymu dėl jų atlyginimo laiku, nepraleidus termino kreiptis dėl papildomo sprendimo priėmimo. Nereikėtų taisyti atvejais, kai uždelsimas atsiskaityti su advokatu neišvengiamas, prašymą atlyginti išlaidas advokatu pateikti tik praleidus terminą ir spręsti dėl termino atnaujinimo. Būtų išlaikyta įprasta, racionali procedūra.

AB „Kasyba“ v. AB Lietuvos taupomasis bankas byloje padarytų išvadų priežastis svarbu įžvelgti, siekiant išvengti šių išvadų automatiško perkėlimo į naujojo CPK taisyklių kontekstą. Naujojo CPK 98 straipsnio pirmojoje dalyje įtvirtinamas draudimas priteisti išlaidas sumokėti už advokato pagalbą, jeigu prašymas dėl jų priteisimo ir išlaidų dydį patvirtinantys įrodymai nepateikti iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos, kartu taikant ir ribojimą atlyginti būsimas išlaidas, tais atvejais, kai dėl objektyvių priežasčių sąžiningai uždelsta faktiškai atsiskaityti su advokatu, laimėjusi byla šalis negalėtų šių išlaidų atgauti. Byloje *AB „Kasyba“ v. AB Lietuvos taupomasis bankas* priimtos nutarties argumentai rodo, kad atsisakymo pripažinti būsimų išlaidų atlyginimo galimybę tikslas buvo priešingas. Ribojimas prašyti atlyginti būsimas išlaidas nepagrįstai varžytų fizinių asmenų teises bylose dėl kūno sužalojimo ir sveikatos netekimo, kuriose, siekdamas užtikrinti neturtinųjų asmenų galimybę samdyti kvalifikuotą teisininką, įstatymų leidėjas įteisino sąlyginius, priklausomus nuo bylos baigties susitarimus dėl advokato užmokesčio (Advokatūros įstatymo 44 straipsnio antrosios dalies 1999 m. lapkričio 23 d. įstatymo Nr. VIII-1435 redakcija). Paprastai šis atlyginimas išmokamas sprendimą įvykdžius. Ribojimas reikalauti atlyginti būsimas išlaidas neatitiktų sąlyginio užmokesčio advokatui minėtose bylose įteisavimo paskirties. Kita vertus, Advokatūros įstatymo 44 straipsnis ir kitos pavedimo teisinius santykius reglamentuojančios teisės normos neriboja šalių galimybės susitarti atidėti atlyginimo už teisinės pagalbos paslaugas sumokėjimą. Toks atidėjimas galimas ir dėl proceso šalies sunkios materialinės padėties, kai atsisakymas kompensuoti šaliai jos turėtas išlaidas advokatui vien dėl to, kad jų mokėjimas buvo atidėtas, neatitiktų teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų. Todėl naujojo CPK 98 straipsnio pir-

mojoje dalyje nurodyta „išlaidų“ sąvokos pras-
mė aiškintina plačiau, kaip apimanti ir būsi-
mas išlaidas.

Vengiant nepagrįsto laimėjusios šalies pratur-
tėjimo, turėtų būti atlyginamos tik realios būsi-
mos išlaidos, t. y. išlaidos, kurių atsiradimo tiki-
mybė yra reali, o dydis ir ryšys su nagrinėjama
byla – aiškūs. Pagal Advokatūros įstatymo 44
straipsnio pirmąją dalį išlaidų už advokato tei-
kiamą teisinę pagalbą dydį ir tvarką nulemia ad-
vokato ir kliento rašytinis susitarimas. Todėl bū-
simų atlygintinų išlaidų dydį patvirtinančiais įro-
dymais pagal naujojo CPK 98 straipsnio pirmą-
ją dalį derėtų laikyti teisinės pagalbos sutartis ir
teisinės pagalbos suteikimo įrodymus.

Atlygintinų išlaidų normavimas

Nuostata, kad laimėjusiai byla šaliai turi būti at-
lyginamos visos jos būtinosios išlaidos apmokė-
ti dalyvavusio byloje advokato pagalbą, nėra tai-
koma be išlygų. Išlaidų atlyginimas iš dalies, ki-
taip tariant, atlygintinų išlaidų normavimas grin-
džiamas tuo, kad laimėjusi byla šalis iš priešin-
gos šalies neturėtų gauti išlaidų, kurias sukėlė
savo neprotingu ar neapdairiu elgesiu, atlygini-
mo. Pralaimėjusi byla šalis neturėtų būti verčia-
ma mokėti už kitos šalies neapdairumą ar nerū-
pestingumą. Normavimas atliekamas taikant ke-
lis kriterijus: 1) tam tikros patenkintos reikala-
vimų dalies kriterijų, 2) maksimalaus leistino iš-
laidų advokatams už konkrečią teisinę pagalbą
dydžio kriterijų ir 3) „išlaidų protingumo“ kri-
terijų. Panagrinėkime kiekvieną normavimo me-
todą, jų pranašumus ir trūkumus nuodugniau.

Maksimalus atlygintinų išlaidų apmokėti ad-
vokato pagalbą dydis kaip patenkintos reikala-
vimų dalies procentas buvo nustatytas 1964 me-
tų CPK. Šis išlaidų normavimo būdas orientuo-
tas į išlaidų advokatui ir apgintų materialinių
teisinių interesų verčių palyginimą. Bendroji jo
logika pakankamai aiški ir paprasta – sąnaudos

procesui paprastai neturi viršyti jo metu gaunamos materialinės naudos. Tačiau, nepaisant išorinio racionalumo ir paprastumo, minėto kriterijaus taikymas kelia daug problemų. Pirma, nežinia, kuo vadovaujantis galima tinkamai įvertinti atlygintų išlaidų ir patenkintų reikalavimų proporciją. Vargu ar įmanoma nustatyti tokią proporciją remiantis kokiais nors objektyviais kriterijais. CPK 113 straipsnyje nurodyti 5 procentai patenkintų reikalavimų smulkių ginčų atvejais gali atrodyti pernelyg maži, o didelių ginčų atvejais – pernelyg dideli. Antra, patenkintos reikalavimų dalies kriterijus netinka neturtiniams ginčams, kuriuose neįmanoma nustatyti reikalavimų vertės. Šie trūkumai lemia, kad praktiškai minėtas kriterijus netaikomas kaip vienintelis išlaidų apmokėti advokatų pagalbą normavimo rodiklis. Pavyzdžiui, CPK 113 straipsnyje buvo numatyta taikyti papildomą kriterijų – taksą. Ispanijoje pagal įstatymą advokatų pagalbą išlaidos gali būti atlyginamos ne daugiau kaip 1/3 priteistos sumos, bet teismui taip pat suteikiama teisė sumažinti priteistų išlaidų dydį iki protingos sumos, jeigu nurodyta suma nepagrįstai didelė [18, p. 290, 219]. Kaip tarybinių laikų palikimas iki šiol Lietuvoje taikyta ir Ispanijoje vyraujanti išlaidų advokatams normavimo metodika yra išimtis, o ne taisyklė. Įvertinant nemenkus trūkumus, daugumoje valstybių taikyti minėtą kriterijų atsisakyta. Įsigaliojus naujam CPK, išlaidų sumokėti už advokato pagalbą dydį patenkintos reikalavimų dalies procentu nebus privaloma normuoti ir Lietuvoje.

Antrojo kriterijaus taikymas populiarus ten, kur yra nustatytas maksimalus advokatų atlyginimo už konkrečią teisinę pagalbą dydis. Advokatų honorarų maksimalaus dydžio reglamentavimas Europos šalyse paplitęs gana plačiai. Advokato profesinė veikla paprastai gali verstis ne bet kas, o tik tie asmenys, kurie turi reikiamą išsilavinimą, kvalifikaciją ir yra gavę oficialų lei-

dimą verstis advokato veikla. Be to, dažniausiai advokatai skirtingose šalyse būna susijungę į susivienijimus, kurie imasi reguliuoti paslaugų kainas. Ribotas advokatūros prieinamumas ir korporacinė sistema riboja konkurencijos laisvę ir sudaro prielaidas kilti kainoms, o tai ir nulemia norą šias kainas kontroliuoti. Imtis priemonių kokia nors forma užtikrinti advokatų atlyginimų kontrolę rekomendavo ir Europos Tarybos Ministrų komitetas (Europos Tarybos Ministrų komiteto 1981 m. gegužės 14 d. Rekomendacijos Nr. R (81) 7 priedo 13 punktas). Atlyginimo advokatams dydžių kontrolė paprastai įgyvendinama tam tikromis lentelėmis ar sąrašais nustatant atlyginimo už konkrečius teisinės pagalbos veiksmus dydžius. Šiuose sąrašuose remiantis plačiu spektru įvairių kriterijų (*inter alia* advokato kvalifikacijos ir patirties, ginčo sumos ir sudėtingumo, darbo laiko sąnaudų kriterijais), leidžiančių įvertinti advokato užmokesčio dydį skirtingais aspektais, iš principo mėginama aiškiai nustatyti, kokie atlyginimai pripažintini sąžiningais ir protingais. Atlyginimų dydžiai yra viešai skelbiami. Tokia advokatų honorarų dydžių kontrolė advokato–kliento materialinių teisių santykių plotmėje sudaro galimybę objektyvizuoti ir supaprastinti ir šalies išlaidų apmokėti advokato pagalbą kompensavimą civiliniame procese. Teisėjas, žinodamas bylos eigą, nesudėtingai gali pagal paskelbtas lenteles apskaičiuoti, kokį atlyginimą advokatui šalis turėjo sumokėti. Prezumuojant, kad lentelėse nurodyti užmokesčio dydžiai yra sąžiningi ir protingi, teisėjui nebūtina papildomai gaišti laiką vertinti daugybę veiksnių turint tikslą nustatyti, kokia apimtimi laimėjusiai bylą šaliai būtų teisinga kompensuoti jos išlaidas advokatui. Dėl šios išlaidų advokatams metodikos taikymo paprastumo ją įdiegė ne viena Europos valstybė. Vokietijoje advokatų atlyginimo civilinėse bylose dydžiai nustatyti atsižvelgiant į ginčo sumą. Konkretūs advokatų atlyginimų dydžiai sąrašo prin-

cipu įvardyti įstatyme (*Bundesrechtsanwaltsgebührenordnung* – BRAGO). Nors BRAGO numato galimybę susitarti dėl didesnio atlyginimo, bet šios papildomos išlaidos civilinio proceso metu negali būti atgautos (ZPO 91 str. 2 d.) [4, p. 107]. Danijoje ir Italijoje išlaidos advokatams atlyginamos pagal nacionalinių advokatų asociacijų lenteles. Kitaip nei Vokietijoje, laikytis jose nurodytų dydžių advokatai privalo, bet teismas, atsižvelgdamas į įvairias aplinkybes, nustatydamas atlygintinų išlaidų dydį gali nuo jų nukrypti [17, p. 66; 2, p. 7]. Olandijoje nacionalinė advokatų asociacija fiksuoja rekomenduojamus užmokesčio advokatams dydžius. Greta jų taip pat yra tvirtinami ir skelbiami išlaidų, atlygintinų civiliniame procese, dydžiai. Tai advokatų asociacija atlieka kartu su teisminės valdžios atstovais [17, p. 233, 234, 238]. Derėtų pastebėti, kad, vengiant perdėto kazualumo, net ir taikant platų spektrą įvairių kriterijų, lentelėse ar sąrašuose atlyginimo advokatams už konkrečią teisinę pagalbą dydžiai numatomi apibendrinamai. Todėl sąrašo principu nustatant atlyginimų dydžius gali būti pasigendama lankstumo. Neįvertinus išimčių, pasitaikančių tam tikrais atvejais, pagal lenteles apskaičiuotas advokato honoraras gali viršyti protingą sumą arba būti nepagrįstai mažas. Tokiais atvejais normuojant advokatų išlaidas teisingumo interesų vardan reikia papildomai įsikišti teismui. Advokatų honorarų lentelių netobulumas gali būti įveikiamas kaip tai numatyta Danijoje ir Italijoje – suteikiant teismui teisę nuo jų nukrypti taikant papildomą „protingumo“ kriterijų.

Advokatų išlaidų normavimas pagal „išlaidų protingumo“ kriterijų yra bene pats lanksčiausias. Lygiai kaip ir nustatant bendruosius užmokesčio advokatams dydžius lentelėse ar sąrašuose, išlaidų protingumas vertinamas įvairiais aspektais. Dažniausiai atsižvelgiama į advokato kvalifikaciją, patirtį, autoritetą, ginčo sumą, sprendžiamų problemų sudėtingumą ir nauju-

mą, darbo laiko sąnaudas ir kita. Šiuo atveju teismui suteikiama didelė laisvė kiekvienu konkrečiu atveju spręsti, koks išlaidų dydis yra protingas, o koks ne. Galimybė atsižvelgti į konkrečią situaciją suteikia pranašumą, palyginti su lentelių ar sąrašų sistema. Tačiau „išlaidų protingumo“ metodikos pagrindiniai trūkumai kyla taip pat būtent dėl šio lankstumo. Pirma, priešingai šaliai atlygintinų išlaidų advokatui dydis tampa beveik neprognozuojamas. Tai gali sudaryti didelių kliūčių neturintiems asmenims kreiptis į teismą. Antra, tuo atveju, jeigu išlaidų advokatams atlyginimo klausimas sprendžiamas pagrindinėje byloje, teismas paprastai nelinkęs išsamiai analizuoti išlaidų pagrįstumą, nes jų atlyginimas laimėjusiai šaliai – ne toks svarbus klausimas. Tokiu atveju sprendimas dėl išlaidų dydžio dažniausiai priimamas „apytiksliai“, o ne išties „protingai“ ir pagrįstai. Trečia, net normuojant išlaidas po to, kai įsiteisėjo sprendimas dėl bylos esmės, pasigendama aiškumo ir konkretumo. „Išlaidų protingumo“ metodika dažniausiai taikoma tose šalyse, kur advokatų honorarų dydis materialinių teisinių santykių plotmėje nėra kontroliuojamas. Tai – Anglija, Portugalija, Švedija ir kitos valstybės. Reformuodama teismo išlaidų institutą, galimybę prisiteisti būtent „protingų“ išlaidų advokatui atlyginimą savo CPK 91 straipsnyje numatė ir Rusija [6, p. 252].

Pagal CPK 113 straipsnio pirmąją dalį atlygintinų išlaidų advokatams normavimas turėjo būti vykdomas taikant penkių procentų patenkintos ieškinio reikalavimų dalies ir advokatų užmokesčių taksos kriterijus. Advokatų teikiamų paslaugų įkainių valstybinio reguliavimo nustatant taksą 1998 m. birželio 25 d. Advokatūros įstatyme atsisakyta. Nesuderinus CPK 113 straipsnio pirmosios dalies su pakeistu Advokatūros įstatymu advokatų išlaidų atlyginimo teisinio reguliavimo srityje susidarė spraga. Apmokėjimo už advokato teikiamą teisinę pagalbą teisinis reglamentavimas naujajame Advokatū-

ros įstatyme išliko. Advokatūros įstatymo 44 straipsnio pirmojoje dalyje nurodoma, kad dėl užmokesčio dydžio klientas ir advokatas susitaria raštu Lietuvos advokatūros statute nustatyta tvarka. Pagal Advokatūros įstatymo 44 straipsnio trečiąją dalį, nustatant užmokesčio dydį, turi būti atsižvelgta į bylos sudėtingumą, advokato kvalifikaciją ir patirtį, kliento finansinę padėtį ir kitas reikšmingas aplinkybes. Tai gi taksų nustatymo sistema pakeista liberalesne sistema. Įstatyme įvardyti tik kriterijai, pagal kuriuos sprendžiama, ar advokato honoraras yra protingas. Siekiant nubrėžti Advokatūros įstatymo 44 straipsnio trečiosios dalies praktinio taikymo gaires, teisingumo ministru kartu su Lietuvos advokatų tarybos pirmininku buvo pavesta patvirtinti užmokesčio dydžio ir skaičiavimo tvarkos rekomendacijas (Advokatūros įstatymo 44 str. 4 d.). Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 1999 m. lapkričio 15 d. įsakymu Nr. 315 patvirtintų Rekomendacijų dėl užmokesčio už teikiamą teisinę pagalbą dydžio ir apskaičiavimo tvarkos 1 punkte numatyta, kad šios rekomendacijos tiesiogiai taikomos, jeigu advokatas ir klientas nesusitarė dėl honoraro arba jeigu kyla ginčas dėl honoraro dydžio ar skaičiavimo tvarkos [23]. Advokatūros įstatymo 44 straipsnis ir minėtos rekomendacijos reglamentuoja tuos pačius teisinius santykius, kurie anksčiau buvo sureguliuoti valstybei nustatant advokatų užmokesčių taksas. Tai sudarė galimybę atsiradusią teisinio reguliavimo spragą užpildyti taikant Advokatūros įstatymo 44 straipsnio analogiją ir CPK 113 straipsnio pirmosios dalies pagrindu priteistiną sumą nustatyti vadovaujantis minėtam straipsnyje nurodytais protingo užmokesčio dydžio kriterijais bei atsižvelgiant į teisingumo ministro kartu su Lietuvos advokatų tarybos pirmininku patvirtintas rekomendacijas. Tokią CPK 113 straipsnio taikymo tvarką pripažino ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas *AB „Kasyba“ v. AB Lietuvos taupomasis bankas* byloje.

Fiksuodamas CPK 113 straipsnio pagrindu atlygintinių išlaidų advokatui dydį, teismas visų pirma turi nustatyti advokato ir kliento susitartą užmokesčio dydį. Jį vertinant „protingumo“ požiūriu reikia taikyti Advokatūros įstatymo 44 straipsnyje nurodytus kriterijus. Tai reiškia, kad teismas turėtų orientuotis į teisingumo ministro kartu su Lietuvos advokatų tarybos pirmininku patvirtintose Rekomendacijose dėl užmokesčio už teikiamą teisinę pagalbą dydžio ir apskaičiavimo tvarkos nurodytus atlyginimų dydžius. Vėliau remiantis Advokatūros įstatymo 44 straipsnio trečiojoje dalyje ir Rekomendacijų dėl užmokesčio už teikiamą teisinę pagalbą dydžio ir apskaičiavimo tvarkos 2 punkte nurodytais kriterijais bei kitais konkrečiu atveju turinčiais reikšmės kriterijais įvertinus šalies turėtų išlaidų advokatui dydį, reikėtų apsispręsti, ar yra pagrindas nukrypti nuo minėtose rekomendacijose nurodytų dydžių, ir galutinai nustatyti „protingą“ atlygintinių išlaidų dydį. Jeigu turiniuose ginčiuose, kuriuose pagal CPK 105 straipsnį galima apskaičiuoti ieškinio kainą, prieš tai nurodytu būdu nustatytas kompensuotinių išlaidų dydis viršija penkis procentus patenkintų reikalavimų, priteistinos išlaidos turi būti mažinamos iki penkių procentų patenkintų šalies reikalavimų dalies.

Naujojo CPK rengėjai atlygintinių išlaidų sumokėti už advokato pagalbą normavimo taikant tam tikros patenkintos reikalavimų dalies kriterijų atsisakė. Šis žingsnis laikytinas pozityviu, nes teikia teismui galimybę lanksčiau reaguoti į konkrečių situacijų padiktuotus poreikius. Naujojo CPK 98 straipsnio antrojoje dalyje numatyta, kad šalies išlaidos, susijusios su advokato ar advokato padėjėjo pagalba, atsižvelgiant į konkrečios bylos sudėtingumą ir advokato ar advokato padėjėjo darbo ir laiko sąnaudas, yra priteisiamos ne didesnės, kaip yra nustatyta teisingumo ministro kartu su Lietuvos advokatų tarybos pirmininku patvirtintose rekomendacijose dėl

užmokesčio dydžio. Taigi pagal įstatymą siekiant nustatyti atlygintinų išlaidų dydį, sutarto ir išmokėto ar išmokėtino užmokesčio pagrįstumą reikės vertinti vadovaujantis bylos sudėtingumo ir advokato darbo laiko sąnaudų kriterijais. Draudimas viršyti teisingumo ministro kartu su Lietuvos advokatų tarybos pirmininku patvirtintoje rekomendacijoje nurodytą užmokesčio dydį besąlygiškas.

Naujajame CPK numatyta išlaidų advokatams apmokėti atlyginimo normavimo sistema nėra visiškai optimali. Pirma, abejotina, kad atlygintinų išlaidų dydis turėtų būti nustatomas vien pagal bylos sudėtingumą ir advokato darbo ir laiko sąnaudas. Tokie reikšmingi kriterijai kaip advokato kvalifikacija, ginčijamų sumų dydis, šalies, samdžiusios advokatą, bei priešingos šalies turtinė padėtis ir panašiai nepagrįstai nuvertinti. Į šiuos kriterijus atsižvelgta rengiant toje pačioje naujojo CPK 98 straipsnio antroje dalyje išdėstytas rekomendacijas dėl užmokesčio dydžio. Numačius, kad būtina vadovautis šiomis rekomendacijomis, bet galima atsižvelgti tik į bylos sudėtingumą ir advokato darbo laiko sąnaudas, įstatyme užprogramuotas vidinis prieštaravimas, kuris gali pateikti nelauktų ir nepageidaujamų rezultatų. Todėl CPK 98 straipsnio antroje dalyje tiesiogiai įvardytus kriterijus reikėtų aiškinti plečiamai. Pavyzdžiui, derėtų pripažinti, kad sudėtingomis bylomis laikomos ne tik tokios, kuriose sprendžiami sudėtingi teisės ar fakto klausimai, dalyvauja daug asmenų, bet ir bylos, kuriose ginčijamasi dėl didelės sumos ar ypač vertingų teisinių interesų, vadinamosios „rezonansinės“ bylos. Antra, nenumačius galimybės teismui nukrypti nuo teisingumo ministro ir Lietuvos advokatų tarybos pirmininko tvirtinamų rekomendacijų dėl advokato užmokesčio dydžio, prarandama galimybė veiksmingai pašalinti sprendžiant konkrečią bylą paaiškėjusius šių rekomendacijų trūkumus. Šiuo požiūriu būtų priimtinesnis kitoks modelis, kai esant

svarbių aplinkybių teismui būtų leista viršyti rekomendacijose nurodytus dydžius. Iš principo tokią atlygintinų išlaidų dydžio nustatymo tvarką būtų galima numatyti pačiose rekomendacijose. Tai atlikus nuo įstatymo raidės nukrypta nebūtų, o pati išlaidų apmokėti advokato pagalbą sistema taptų lankstesnė.

Baigiant apie atlygintinų išlaidų normavimą, reikėtų pridurti, kad tam tikrais atvejais CPK 113 straipsnyje ir naujojo CPK 98 straipsnyje nustatyti ribojimai neturėtų būti taikomi. Tai tie atvejai, kai šalies išlaidos advokatui susidarė dėl priešingos šalies piktnaudžiavimo procesu, įskaitant piktnaudžiavimą kai kuriomis procesinėmis teisėmis. Piktnaudžiavimas procesu – tai neteisėtas veiksmas, kai teisė kreiptis į teismą ar kitos procesinės teisės įgyvendinamos ne pagal jų paskirtį. Nuo piktnaudžiavimo procesu nukentėjusios šalies išlaidos advokatui turėtų būti atlyginamos ne pagal tas taisykles, kurios iš esmės yra skirtos reglamentuoti kitokio pobūdžio teisinius santykius, kai teise kreiptis į teismą ir kitomis procesinėmis teisėmis šalys naudojasi sąžiningai. Žalos padarymas kitiems asmenims piktnaudžiavimu subjektine teise nuo 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojusiame Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse [24] pripažintas pagrindu taikyti civilinę atsakomybę (CK 1.137 str. 3 d.). Todėl šalies išlaidos advokatui, atsiradusios dėl priešingos šalies piktnaudžiavimo procesu, nesvarbu, kas laimėjo bylą, turėtų būti pripažintos nuostoliais, kuriems atlyginti taikomas deliktinėje teisėje nustatytas visiško nuostolių atlyginimo principas (CK 6.263 str. 2 d.). Naujojo CPK 95 straipsnio pirmojoje dalyje numatyta, kad šalis, kuri nesąžiningai pareiškė nepagrįstą ieškinį (apeliacinį, kasacinį skundą) arba sąmoningai veikė prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą, gali būti teismo įpareigota atlyginti kitai šaliai jos patirtus nuostolius. Piktnaudžiavimo procesu padariniais, įskaitant ir išlaidų apmokėti advokatų pagalbą atlyginimui, tu-

rėtų būti taikoma būtent pastaroji teisės norma kartu su deliktinės civilinės atsakomybės taisyklėmis, nustatytomis CK, o ne naujojo CPK 98 straipsnis.

Išlaidų apmokėti advokato pagalbą atlyginimo procedūra

Išlaidų sumokėti už dalyvavusio byloje advokato pagalbą atlyginimo procedūros specifika nulemia užmokescio advokatui pobūdis ir jo sąsajos su nagrinėjamo ginčo esme. Šalies turėtų išlaidų sumokėti už advokato pagalbą konkrečioje byloje atlyginimas tenkina išimtinai šios šalies privatų interesą. Civiliniame procese įdiegus dispozityvumo principą, priemonės, kurios tenkina tik privatų interesą, gali būti taikomos vien pačios šalies, kuri turi teisę savo nuožiūra atsisakyti jas taikyti, prašymu. Todėl išlaidos apmokėti advokato pagalbą gali būti atlyginamos tik šalies prašymu. *Ex officio* teismas sprendžia tokius klausimus, kurie susiję su viešojo intereso gynimu. Išlaidų advokatui atlyginimo požiūriu – tai išlaidų atlyginimas valstybei, jeigu ji apmokėjo nemokamai suteiktos valstybinės teisinės pagalbos išlaidas.

Išlaidos dalyvavusiam byloje advokatui kyla bylos nagrinėjimo metu, iš bylos ir atlyginamos būtent dėl to, kad teisme nagrinėjamas koks nors ginčas dėl teisės. Šis ginčas yra pirminis išlaidų advokato pagalbai šiame ginče apmokėti atžvilgiu, jis nulemia išlaidų advokatui atsiradimą. Pripažinus galimybę reikalauti išlaidų sumokėti už advokato pagalbą atlyginimo naujoje byloje po to, kai pagrindinė byla išnagrinėta, būtų atvertas kelias nesibaigiančio bylinėjimosi dėl tokių išlaidų grandinei. Naujoje byloje pats išlaidų atlyginimas taptų ginčo esme. Joje taip pat galimas papildomų išlaidų advokatui atsiradimas, dėl kurių būtų galima kreiptis vėliau, keliant kitą bylą, ir taip toliau. Vengiant nesibaigiančių procedūrų, reikalavimo atlyginti išlaidas sumokėti už ad-

vokato pagalbą išskelimas yra ribojamas pagrindine byla. Šis ribojimas pateisinamas civilinio proceso operatyvumo, ekonomijos ir racionalumo požiūriais. Be to, minėtu ribojimu pašalinamos kai kurios prielaidos piktnaudžiauti teise reikalauti išlaidų sumokėti už advokato pagalbą kompensavimo. Pavyzdžiui, esant palankiam teismo sprendimui atgaline data perrašyti teisinės pagalbos sutartį ir padidinti joje sudertą advokato honorarą.

Absoliutus draudimas reikalauti atlyginti išlaidas advokatui, priėmus sprendimą ar nutartį, buvo numatytas LTSR Aukščiausiojo Teismo plenumo 1966 m. birželio 18 d. nutarime Nr. 2. Tokios teismų praktikos aiškinant CPK 113 straipsnį buvo ilgai laikomasi ir po Nepriklausomybės atkūrimo [žr. 8]. Absoliutus draudimas pareikšti reikalavimą atlyginti išlaidas sumokėti už advokato pagalbą po sprendimo priėmimo tam tikrais atvejais gali užkirsti kelią reikalauti laimėjusiai bylą šaliai atgauti išlaidas advokatui. Paskatos pereiti prie visiško išlaidų apmokėti advokato pagalbą atlyginimo suponavo teismų praktikos raidą tarybiniais laikais suformuluoto draudimo švelninimo ar net visiško atmetimo linkme. 2001 m. balandžio 11 d. nutartyje byloje pagal prašymą dėl papildomojo teismo sprendimo priėmimo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo, kad pareiškėjas dėl išlaidų, susijusių su advokato pagalbos apmokėjimu, išieškojimo gali kreiptis į teismą su ieškiniu bendra tvarka naujoje byloje [9]. Vėliau vykusioje *AB „Kasyba“ v. AB Lietuvos taupomasis bankas* byloje išplėstinė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija pripažino, kad kreiptis dėl išlaidų apmokėti advokato pagalbą galima net ir sprendimą priėmus pareiškimu dėl papildomojo teismo sprendimo priėmimo. Taigi itin liberalus požiūris į galimybę kreiptis dėl išlaidų sumokėti už advokato pagalbą teismų praktikoje ne-

prigijo. Tačiau šalių procedūrinės galimybės vis dėlto buvo išplėstos.

Naujajame CPK sugrįžta prie anksčiau suformuotų ribojimų. Naujojo CPK 98 straipsnio pirmojoje dalyje absoliutus draudimas priteisti išlaidas sumokėti už advokato pagalbą, jeigu prašymas dėl jų priteisimo ir išlaidų dydį patvirtinantys įrodymai nepateikti iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos, įtvirtintas įstatymo lygmeniu. Pastaruoju metu susiformavusios liberalesnės teismų praktikos atmetimas suprantamas, turint omeny tai, kad naujajame CPK nuosekliai bandoma įdiegti kompleksą priemonių, skirtų užtikrinti proceso operatyvumą ir koncentruotumą, pašalinti sąlygas piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis. Ribojimas pateikti prašymą svarstyti išlaidų advokatui atlyginimo klausimą yra viena iš tokių priemonių.

Išlaidų apmokėti advokato pagalbą atlyginimo procedūros taisyklių sugriežtinimas neturėtų panaikinti galimybių kreiptis dėl visų būtinų ir protingų išlaidų atlyginimo net ir tuo atveju, jeigu tokios išlaidos neišvengiamai faktiškai turi atsirasti tik po to, kai sprendimas byloje jau priimtas. Tokias galimybes, minėta, sudaryti leistų nuostata, kad atlyginamos ne tik faktinės, bet ir realios būsimos išlaidos. Kita vertus, CPK 98 straipsnio ribojimai neturėtų būti taikomi piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis atvejais. Piktnaudžiavimo procesu teisinius padarinius reglamentuojančios naujojo CPK 95 straipsnyje ir CK išdėstytos teisės normos nedraudžia pareikšti ieškinį dėl nuostolių atlyginimo naujoje byloje. Šios teisės normos laikytinos specialiosiomis CPK 98 straipsnyje nurodytų teisės normų atžvilgiu ir taikytinos pagal specialiųjų teisės normų prioriteto taisyklę *lex specialis derogat legi generali*. Be to, piktnaudžiavimo procesu faktų nustatymas yra gana keblus ir sudėtingas dalykas. Dažnai aplinkybės, sudarančios pa-

grindą tvirtinti, kad koks nors asmuo procesinėmis teisėmis naudojosi nesąžiningai, galutinai paaiškėja tik kai sprendimas dėl ginčo esmės jau priimtas ar net po to, kai jis įsiteisėjo. Piktnaudžiavimo procesu faktus dažniausiai ryžtasi konstatuoti tik aukštesnieji teismai [žr., pvz., 10–12]. Esant tokiai situacijai, kliūčių pareikšti reikalavimą atlyginti piktnaudžiavimo procesu padarytus nuostolius sudarymas būtų nepamatotas ir nepagrįstai varžytų nukentėjusiųjų asmenų teises gauti žalos, atsiradusios dėl priešingos šalies neteisėtų veiksmų civiliniame procese, atlyginimą.

Išvados

Reziumuojant tikslinga apibendrinti svarbiausius pastebėjimus dėl naujojo CPK nuostatų taikymo. Autoriaus manymu, naujajame CPK įtvirtintos teisės normos turi būti aiškinamos taip, kad atvertų kelią kuo visapusiškesniam visų būtinų ir protingų išlaidų sumokėti už advokato pagalbą atlyginimui. Antra, atlyginamos turėtų būti ne vien faktiškai iki bylą nagrinėjant iš esmės turėtos išlaidos. Sąvoką „išlaidos apmokėti advokato pagalbą“ derėtų aiškinti plačiau, kaip apimančią ir realias būsimas, su byla tiesiogiai susijusias išlaidas. Galiausiai atlygintinų išlaidų dydžio ir prašymo jas priteisti pateikimo termino ir tvarkos ribojimai (naujojo CPK 98 straipsnis) neturėtų būti taikomi išlaidoms, kurias šalis patyrė dėl priešingos šalies piktnaudžiavimo procesu. Reikėtų pripažinti nuo piktnaudžiavimo procesu nukentėjusios šalies teisę į visų būtinų ir protingų išlaidų sumokėti už advokato pagalbą atlyginimą vadovaujantis deliktinės atsakomybės principais. Procedūros požiūriu – tiek byloje, su kuria tokios išlaidos tiesiogiai susijusios, tiek naujoje byloje pagal nukentėjusios šalies ieškinį.

LITERATŪRA

1. Давтян А. Г. Гражданское процессуальное право Германии. Москва: Городец-издат, 2000.
2. Encyclopedia of International Commercial Litigation. Vol. 1. Italy.
3. Field R. H., Kaplan B., Clermont K. M. Materials for Basic Course in Civil Procedure. Sixth edition. New York: Foundation Press Inc., 1990.
4. International Encyclopedia of Laws Germany.
5. Hazard G. C., Taruffo M. American Civil Procedure. An Introduction. New Haven and London: Yale University Press, 1993.
6. Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу РСФСР (научно-практический) / Под. ред. М. С. Шакарян. 2-е изд., переработ. и доп. Москва: Юристъ, 2001.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. gegužės 28 d. konsultacija kai kurių Civilinio kodekso ir Civilinio proceso kodekso normų taikymo klausimais // (nepublikuota).
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. kovo 20 d. nutartis, priimta byloje UAB „Hungarolit“ v. SPAB „Lietuvos geležinkeliai“, bylos Nr. 3K-3-330/2000 m., bylų kategorija 43 // <http://www.litlex.lt/lat/Nutartys/cnut/2000/3k-3-330.doc>.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. balandžio 11 d. nutartis dėl VšĮ Jiezno pirminės sveikatos priežiūros centras prašymo dėl papildomojo teismo sprendimo priėmimo // (nepublikuota).
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 24 d. nutartis, priimta byloje G. Kikalienė v. UAB „Turto bankas“, bylos Nr. 3K-3-999/2001 m., bylų kategorija 84; 87.1; 115; 117// <http://www.litlex.lt/lat/Nutartys/cnut/2001/nut2001c/3K-3-999.htm>.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 28 d. nutartis, priimta byloje UAB „Arthur Andersen“ v. UAB „Ūkas“, bylos Nr. 3K-3-1212/2001 m., bylų kategorija 84; 87.1; 92 // <http://www.litlex.lt/lat/Nutartys/cnut/2001/nut2001c/3K-3-1212.htm>.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 12 d. nutartis, priimta byloje AB „Šiaulių bankas“ v. A. Palušis, bylos Nr. 3K-3-1324/2001 m., bylų kategorija 84; 87.1; 87.6; 96; 117// <http://www.litlex.lt/lat/Nutartys/cnut/2001/nut2001c/3K-3-1324.htm>.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 8 d. nutartis, priimta byloje AB „Kasyba“ v. AB Lietuvos taupomasis bankas, bylos Nr. 3K-7-861/2001 m., bylų kategorija 84; 88; 90; 92; 95.1; 107.2.2; 117// <http://www.litlex.lt/lat/Nutartys/cnut/2001/nut2001c/3K-7-861.htm>.
14. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 1998.
15. Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo plenumo nutarimų rinkinys. 1961–1980. Vilnius: Lietuvos TSR Aukščiausiasis Teismas, 1981.
16. Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso komentaras / J. Žeruolis, P. Vitkevičius, M. Gruodis ir kt.; Ats. red. J. Žeruolis, M. Čapinskis. Vilnius: Mintis, 1980.
17. McIntosh D., Holmes M. Civil Procedures in EC Countries. An Industry Report. London: Lloyd's of London Press Ltd., Davies Arnold Cooper, 1991.
18. Mikėlėnas V. Civilinis procesas. Pirmoji dalis. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 1997.
19. The Rule of Law and Justice. Achievements of the Council of Europe. DIR/DOC 97 (8). Council of Europe.
20. Šiaulių apygardos teismo civilinė byla Nr. 47-1189/2000 m. // (nepublikuota).
21. Valstybės žinios. 1992, Nr. 30-911; 1994, Nr. 89-1705.
22. Valstybės žinios. 1998, Nr. 64-1840; 1999, Nr. 19-508; Nr. 57-1830, Nr. 102-2923, Nr. 140-2975, 2000 Nr. 64-1926; 2001, Nr. 108-3903.
23. Valstybės žinios. 1999, Nr. 98-2834; Nr. 110-3244.
24. Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
25. Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.

PROBLEMS OF INDEMNIFICATION OF ADVOCATES' ASSISTANCE EXPENSES

Rimantas Simaitis

Summary

This article deals with the topical issues of indemnification of advocates' fees and other associated expenses emerging as a result of civil litigation.

Author makes up his mind for full reimbursement of such costs. This particular attitude supporting so called Indemnity or Fee-shifting Rule is based on viewing it as a proper means to achieve better accession of justice, stipulating amicable settlement of disputes, duly and fairly compensating party winning a case and balancing to some extent equality of arms of litigating parties. Moreover it is made to a question of outlook on court system. In author's opinion where the conception of court as a device to defend, punish and compensate is prevalent the American Rule seldom has a ground to root.

Starting from the general observations research proceeds to more concrete issues. Nature of repayable costs of assistance, taxation of such costs and procedure of their reimbursement are further subjects to analyse. As a conclusion it is observed that a "full reimbursement" means that only costs which were necessary and incurred

reasonably shall be recoverable. In order to ensure rationality, expediency and effectiveness of civil actions and eliminate conditions for abuse limitations to raise a question of indemnification of advocates' fees after the adoption of judgement may be established. Notwithstanding such limitations in cases where delay to pay an advocate's bill is unavoidable and whereas direct award on behalf of advocate can seem unacceptable recovery of costs still should be made available on behalf of the party allowing compensation of realistic his/her future costs. On the other hand, above limitation in author's view should not be a general practice where legal costs originated as a result of the opposing party abuse of the procedural rights. As a matter of fact usually it is complicated to prove facts of such abuse. This difficulty justifies the last notion.

Findings in article mainly are made on pattern of Lithuania. Nevertheless making generalisations on basic topics comparative perspective of Germany, Denmark, Italy, Spain, Russia, USA and some other countries is presented as well.

[teikta 2002 m. rugsėjo 28 d.]